

Az élet végtelenségének ostroma

Bori Imre

**OSKAR DAVIČO: RADNI NASLOV
BESKRAJA, NOLIT KÖNYVKIADÓ,
BEOGRAD, 1958**

Oskar Davičo arccal a jövő felé fordult. Költészete a múlt televényéből szívja életető nedveit, regényeiben azonban a jövő életet ostromolja. És e kettősség írói és emberi problematikáját egy pillanatig sem érezzük ellentétesnek. Az a kettős folyamat, amely ma mindenütt végbemegy az emberekben, és külön bennünk, egy épülő új világ gyermekeiben, nem maradhat nyomtalan az irodalomban sem. A költő, aki szubjektív élményeit önmaga tudatából meríti, akaratlanul is a múlt bányászának csap fel, a regényíró, aki nem a konkrét embert, hanem a reális embert ábrázolja a műfaj-szabta törvények szerint, a jövőbe vált jegyet. Nem általános törvénye ez a mai jugoszláv iro-

dalomnak, de egyik legkiválóbb írója, Oskar Davičo kétségtelenül ennek a törvénynek a sodrában él és alkot. Regényírói munkássága teljesen a jövődjegyében született meg, és ha felmerül is regényei alapján a múlt, az is a jövődjegy szolgálatában áll háttérként vagy magaslati pontként, ahonnan messzebb lehet látni, vagy ahonnan nézve jobban kidomborulnak az embert előrevivő erők.

Éppen ezért legizgalmasabb problémája az a társadalmi és történeti időszak, amelyet legtalálósabban talán az új ember kovácsolása korának nevezhetnénk, tehát a közelmúlt és a jelen, de amelyben reális lehetőségként már az elkövetkező kor embere is ott van, keletkezőben, születőben. Kevés írónk mert még csapást vágni az irodalomnak ezen a szűz, de annál csábítóbb területén. A többiek vagy a múlttal foglalkoznak, vagy a felszabadító háború

epikai megformálásával — úgy, hogy lezárt korként, történetként fogják fel problematikáját — történeti regényeket írnak, és nem úgy fogják fel az életnek nemrég lezajlott eseményeit, emberi élményeit, hogy azok csak kiindulópontjai olyan történeteknek, emberi sorsoknak, amelyek végüket, végső értelmüket, létezésük magyarázatát a jövőben találják majd meg. A népfelzabardító harcok nemcsak lezártak egy korszakot, hanem egy új korszak hajnalát is jelentik, olyan korét, amely nem ért véget a fegyverszünet megkötésével, a béketárgyalásokkal, hanem tovább hömpölygő új problémák árján; az emberi életek, a harcosoké is, a jövőbe ívelnek, az elmúlt évek csak pillérek; az emberi tulajdonságok új értelmet kapnak, az emberi erények újraértékelődnek; a háborús éveket felváltják a béke esztendei, az izgalmakat, a harcokat, a szenvedéseket a polgári élet nyugalmasabb, érettebb, megállapodottabb éveit követik.

Oskar Davičot éppen az érdekli, mit csinálnak a háború hősei, milyen emberi problémákkal találkozhatnak akkor, amikor az elmúlt fegyverek csendjében feldoboghatott a szív, feloldódtak a szenvedélyek fékei, amikor az eszményeket valóra kellett váltani, meg kellett valósítani, amikor a hitből és a vallott igazságból gyárakat és kéményeket, gépeket és utakat kellett építeni. Az érdekli, hogy az első roham névtelen hősei, akik az eszmények kenyerét ették, hogyan állnak a valóságos talajra, miként állják meg helyüket a valóságos élet mezején.

Az új emberről van szó tehát, amelynek most kell kovácsolódnia gyárakban, bányákban, az élet ezer műhelyében, az ország minden szögletében. Vérrrel és hősi önfeláldozással, önmegtartóval megváltott lombikká vált az ország a társadalmi fejlődés boszorkánykonyhájában meghallhatjuk a hősi korszak eszményeinek receptje szerint születő ember első szívdobbanásait. „Az új ember nem angyal — mondja Davičo — csak ember, aki szimbiózisban él az újjal, a megváltozott körülményekkel. Ha három évvel ezelőtt sikernek könyveltém el, hogy az emberben az újat el tudtam képzelni a rohambatinduláson túl a munkaakciókon is, és éppen egy angiónózus aknában, amely a dinamit szagától büzlök, s fenyők és szántóföldek nyirkos illatát idézi, a pislákoló égők és lángoló bányászlámpák fényében, ahol tömjén helyett kihűlt füst gomolyog, mindez még nem jelentette, hogy egyen-

lő értékűnek is tartottam ezt a két hősiességet.” Az idézet bizonyos mértékben az író kérdéseinek fonákját is megmutatja. Olyan értékes-e a fölszabardulás utáni építő munka hősiessége, mint a háborús rohamoké, hosszú meneteléseké, éhezése, fázása, a hosszú négy év minden lemondásáé?

Mert az új embernek sok az arca, és igen nehéz fölfedezni a hétköznapok szűrkeségében. A regényben az új embernek egyszerre három arca néz felénk. Az első, aki az „angyalok kenyere” él, a másik a főhős, Vuk Vasić, aki önmagában és másokban is ezt keresi, a harmadik pedig előbbi regényének hőse, aki itt is feltűnik (Vuk Rsavac), valamint a Baks-nak nevezett munkás, akinek kanyargós életét az újságíró hős olyan érdeklődéssel kíséri a regény folyamán. Az új ember problémája tehát természetes módon tagozódik három részre: a háború előtti idők, a háború és a háború utáni idők hőseire. Davičo lázasan keresi a három emberben az egyet, a közöset, a folytonosságot. Sokszor persze félresiklást, tévelygést talál harmonikus fejlődés helyett, az ember sokszor nagyobbra tudott nőni az események sodrában, mint amilyen a valóságban, de nagyon sokszor el is veszett a forgatagban, kisebb volt, mint a valóságban. Davičo regényírói munkásságának központjában ez a kérdés áll, és korlátlanul uralkodik az író képzeletén és gondolatvilágán. De egyik regényében sem fejtette ki égető kérdésének minden bonyolultságát. Olyan részletelesen, nem világította meg teljesen összetettségében, mint legújabb alkotásában. A Radni naslov beskraja-ban. A Dal Míčo-ja az „angyalok kenyere” nőtt fel, a Beton és csillámok hőse, Vuk Rsavac, a háború hősiességével dolgozik, a háború, a forradalom erkölcsével él a békében is; harmadik regénye, a Radni naslov beskraja az előbbi regények kritikáját is tartalmazza, de új szemszögből, a jövő és a jelen szemszögből vizsgálja nem két hőst, hanem a hősök egész során a kérdést: milyen az új ember, van-e ilyen; az eszményi ember, akit a forradalom lázában elképzelték, megvalósulhat, megszülethet-e, a forradalom hősei hősök tudnak-e maradni, hűek tudnak-e maradni önmagukhoz a béke éveiben is? Ezekre a kérdésekre akar választ adni Davičo polifonikusan zengő alkotásában, a Radni naslov beskraja című regényében.

A cselekmény a háború előtti években indul meg, mégpedig az eszmény keresésével. A fiatal Vuk Vasić, a munkás-

mozgalom tagja a kommunista ember eszményképével van elfoglalva. Szemei előtt emberfelettivé nő a kommunista harcos, Kosta alakja, akihez teste formájában, külsejében is hasonlít. Ez a Kosta a kovásza az erjedő léleknek. Testi mivoltában egyszer sem jelenik meg a regényben, előlünk épp úgy megszökik, mint ahogy Vasićnak nem sikerült soha találkoznia vele, a sors mindig keresztülhúzta számításait: az eszmény megfoghatatlanságának kódébe burkolózott. A szertelenségre hajló ifjú képzelet építette a valóság elemeiből és az elmélet ideáljából. Kostának nem volt szabad találkoznia Vukkal, mert másképp nem lehetett volna egy életre szólón eszmény, ég, amelyet erényekkel és tettekkel ostromolni kell, de amelyet utólrni és megfogni sohasem lehet. Kosta az eszmény, aki harmóniában él önmagával és a világgal, a megtestesült álom, a tökéletes ember, a jövendő kommunista embere, akire jó felnézni egy-egy pillanatban, válaszút előtt feltenni a kérdést, mint ahogy Vuk nem egyszer feltette: mit szólna ehhez Kosta, mit tenne most Kosta? Fel kell figyelnie erre a Davičo regényeiben állandóan felbukkanó eszményre, amelyet a Dal-ban Mičo alakít ki magában; Vuk Rsavacban is ez dolgozik, amikor akár egyedül is vállalkozna a világ megmentésére és testével akarja helyettesíteni a betont, a gátat. És amikor Kosta eszményi személyében ez az emberi ideál Vuk Vasićhoz csatlakozik, a hős sorsa eleve el van döntve: harcolnia kell az eszményével, harcolnia kell önmagával, hogy a magalegyőzés diadalában azonosulhasson vele, harcolni az emberek, a világ ellen, akik nem látják a maguk Kostáját, akik az életüket nem akarják felcserélni eszményeikért, harcolni az állandóan jelentkező diszharmóniával, amely az álom és a valóság ellentmondásaiból kicseng. A kód-Kosta így válik Vuk Vasić Vergiliusává és Luciferévé is egyszerre. Öngyőtrő teherre és akcióra, tette serkentő, a nehézségeken átmenő angyallá is. És hányszor kellett Vuk életébe beavatkoznia ennek az angyalnak a szerencse képében!

A regény cselekménye két erősen elhatárolható részre oszlik: az elsőben a háború előtti és a háború alatti események sorát találjuk meg, a másikkban a felszabadulás utáni évtized emberi kérdései kerülnek előtérbe Vuk Vasić életsorsának, gondolatainak, érzelmeinek elemzése közben.

Az első rész a regény arányaihoz viszonyítva az eseményeknek csak körülbelül egyharmadát foglalja magában, de igen nagy a feladata az egész szempontjából: a regény fő cselekményének, emberi hitelének hátterét rajzolja meg ezekben a fejezetekben. Itt kapunk feleletet arra a kérdésre, hogy miért támad a felszabadulás után annyi összeütközése, lelki komplexuma, emberi kétsége. Az első rész külön világ, amelyben sajátságos erkölcsi és társadalmi, emberi törvények uralkodnak, értékrendszer, amelynek koordinátaiban az emberi tettek, érzelmek, gondolatok új értelmet és jelleget kapnak. Itt a következő fontos, Vuknak szinte egész életére kiható eseményeket találjuk: Vuk találkozik Kosta hírével, eszményi alakjával, rádöbben hasonlóságukra és elfogja a vágy, hogy emberileg azonosuljon eszményképével és túlnője annak árny-alakját; az ellenség megszállja a várost, Vuk baráti köre szembeszáll, felrobbantják a hidat, s ezért katonai parancsnokuk kiszolgáltatja őket. Véletlen folytán megszabadul a kivégzéstől: az őr rosszul olvassa el nevét, mást végeznek ki helyette, majd fogolytáborba szállítják, de útközben megszökik és Olaszország területéről egy olasz lány iránti szerelme emlékével tér vissza a felszabadított területre. Itt találkozik először a valósággal. Eddig harmóniában élt eszményképével, kínzó emlék nem merülhet fel vele kapcsolatban. Az elmélet eszménye a forradalmi harcban próbatételre kényszerül és a valóság mintha összeesküdött volna Vuk ellen. Kosta emléke kísérti, de a valóság sokkal inkább kicsúszik Vuk erényköréből. Az őr és az ápolónő szerelmi jelenete az egyik csata hajnalán éles ellenlétben áll Vuk aszketizmusával és eszményreszegett figyelmével. De barátjaitól is ilyen megjegyzéseket hall, amikor terepi munkájában a parasztok között a szovhozokért, kommunákért agitált:

„— A rúd elé szaladsz — mondta Fítíp.

— Nem hallok meg az idők szavát — állapította meg Andreja.

— Szó szerint veszi az álmokat! — dobta oda Jankó.

— Ígéretünkhöz tartom magam — mondtam mérgesen.

— De türelmetlen vagy! — nevetett a szemembe Vládó, a parancsnokom.

— Az az ígéret, amit mindenki magának adott — feleltem Jankónak — szó szerint is értelmezendő!...

És azután még egy Vuk egyéniségére, álmódzó természetére vonatkozó megjegyzés:

— ... az ilyen álmok idejüket múlták már. Most harcolunk.

— Igen — mondta Filip. — Azért is mondom, idejében meg kell szabadulni a fölösleges teheről.

— A veszélyes teheről — toldotta meg Jankó. — A képelet ugyanis megkésve robbanó bomba.

— Tudod mi vagy te, képzelődő elvtárs?

— Mi?

— Bordélytulajdonos, és mégis szűzlegény. Valami lehetetlen ...”

Aztán a Belgrád felszabadításáért vívott harcokban, mielőtt találkozhatott volna Kostával, az eszményi férfival, ezt egy gránát szétépi nem messze tőle, a szeme láttára. Szimbólikus jelenete ez a regénynek. A múlt eszménye meghal, miután felvitte hősünket emberi magaslatára, hőst kovácsolt belőle, s ő most ugyancsak az eszménynek egy más felfogásával indul a jövő felé. Az utcai harcok során Vuk találkozik Gagával, a szerelemmel, a békével, az új emberért folyó harc új szakaszával.

A regény nagyobbik, második része Vuk és Gaga kettős csillagzatának jegyében íródott. A harcok levetették uniformisukat, a lövészárkok helyett irodai asztal mellett dolgoznak, és életük üressé vált. Szenvedélyeik, amelyek hajtották őket a harcokban, most ki akarnak törni, a harcok után az életet akarják, négy év aszkézise után a szerelemben való tobzódást. Punalua-találkának nevezett szerelmi bacchanáliákat rendeznek, falják a nőket, Vuk is, többi életbenmaradt barátja is. Vuk újságíró, járja az országot, egy nagy ambíciója van: tanúskodni a jelen építése mellett. Itt ismét két ágra bomlik a regény cselekménye. A főszólam a Gaga-motívumé, de Vuk újságíró-élete, mozgásterülete, magánélete, amely Gaga, barátai, az építőhelyek és az írás között oszlik meg, szintén jelentős helyet kap mondanivalójánál fogva is.

Gaga Kosta hűga. Az eszménytől szabadulni nem tudó Vuk, eszményképének halála után így kapaszkodik Gagába, a szerelemben, abba az új életbe, amelyet a lány szimbolizál. A Gagáért való harc Vuk emberért folyó nagy harcának egyik vetülete. Gagát meghódítani Kostával is egyesülést jelent, kibékülést a világgal, az élettel, önmagával. A nagy szerelmi jelenetek az élet talaját jelentik a regényben, Vuk és Gaga monológusaikban végigjárják a

szerelem és a felszabadulás utáni élet minden erkölcsi problémáját.

A másik cselekmény-út Vuk Vasicót, a tanút viszi az ország építőhelyeire. Az újságírói munka problémaköre azonban hamar átnő írói és erkölcsi problémáká. Vuk az új ember mellett akar tanúskodni, születésénél akar bábáskodni és meglátja, hogy az élet több és más, mint a sémák, elképzelések: az ember sokkal bonyolultabb lény, mint ahogy sematikusan el lehet képzelni. Utazásai közben találkozik névrokonával, Vuk Rsavaccal is, a csúfnévén Baks-nak nevezett rohammunkással, s ennek életéből filmforgatókönyvet ír. Ezek a motívumok persze állandoan érintkeznek, keverednek egymással, a regény cselekményében. Van, hogy Vuk monológja uralkodik a regény sodrán, van, hogy Baks története nyomul előtérbe, azután Gaga gondolatainak áramlásában úszunk, majd a kétfajta szerelmi gyalázatnak (Gaga iránt és az eszmények iránt) lehetünk szem- és fültanúi. De a regény e részének fő hajtóereje Vuk özszeütközése az élettel, amely négyévi megszállás, paralízis után új, szabad lendülettel akarja pótolni az elmulasztottakat.

Vuk a tanú igényével lép az új életbe. Szinte azt hitte, azért maradt életben, hogy tanúskodjon.

„Csak tanúskodjam? Azok haltak is. A tanúskodás vajon tartható álláspont?”

Attól függ.

Attól függ, miről akarok tanúskodni.

Miről tanúskodjam?

A még ismeretlenről, ami abból keletkezik, ami most van.

A még fel nem találtól? Kosta hűgáról?

Es miért ne? Róla is. Mert én élem az elesettek meg nem élt napjait is. Én vagyok az ő napjaik és viselkedésük. De az élők napjai és helyzete is. Mind a kettőnek az enyémnek kell lennie. Azért is tanúskodom. Hát tanú vagyok, nem élek? A holtaknak mesélnék az élőkéről? Nemszak nekik. A meg nem születetteknek is. A holtakról, akik nem szünek meg élni?”

Világos most már, hogy az új embert keresi, és néhány pontban összegezi is elképzelését róla. Persze, a Kosta tanítványa dolgozik benne, amikor az új emberben a tökéletes embert keresi. Jegyzékbe foglalja az új ember jellemző tulajdonságainak tartott jegyeket. Ezt nevezte el az angyalok kenyérének. Ime az új ember jellemrajza:

a) igazságszerető, b) önfeláldozó, c) önzetlen (tehát kispolgárellenes), d) nem becsvágyó, e) jóindulatú és barátságos mások iránt, f) odaadó, g) emberszerető, h) szabad idejében szak-, párt- és szépirodalmat olvas, i) optimista, j) világszemlélete dialektikus-materialista (egy-két év múlva tömve lesznek a kirakatok árúval, biztos vagyok benne), maga áttanulmányozta az Eszkápébé történetének első három (meg a negyedik) és a többi fejezetét, k) kitartó, találékony, független, bátor, rendszerető és fegyelmezett, l) szigorú, és ha kell, kegyetlen is önmagával szemben, m) nem álmodozik a múlttól, könnyen lemond bármiről, ha a pillanatnyi helyzet úgy kívánja; a jövő felé fordul, n) ha nős, abszolút hűséges, felelőse az egyetlen asszony a világon, és legalább is neki, minden asszony benne testesül meg; még gondolatban sem csálja meg; mindig gyöngéd és líraián figyelmes élettársa iránt; ugyanolyan odaadóan szerelmes harminc évi házasság után is, amilyen az első éjszakán volt."

Érdekes azonban ennek a felsorolásnak a bevezetése, amellyel az író a jövőbe löki, a valótlanokba, az álmok birodalmába Vuk erény-kívánalmait:

„Végül is nem nézett ki valami lelkesnek. Mindez valószerűtlennek látszott neki. Valóban új emberek vagyunk — mondta gúnyosan —, az éjjel még vedeltünk és dicsőítőkodtunk Dragicnál. Te meg én. A Lion felé menet, még sokkal inkább harcosok, mint újságíró módján, tapasztalatlanok felelőtlen-ségével ismételtettem magamban annak a három embernek a tulajdonságait, akiket még nem láttam (és akikről le-diktáltam Miletának azt a jegyzéket), de a fiatal fanatikuskok gondtalanságával bíztam, hogy semmi sem tud meg-ingatni és kiábrándítani meggyőződésemből, hittem, hogy még a legkeményebbjejú tény sem tud ellenállni a képzelet akarátának. Meg voltam győződve, hogy a forradalom, legalább virtuálisán, belsőleg máris megváltoztatta a gyöngyvirág és más virágok virágzási törvényeit, hogy a gazdasági és társadalmi életet is megváltoztatta. Azt is-mételtem állandóan magamban, pangó és félig üres kirakatok mellett haladva, hogy a három ember közül, akivel találkozunk, valamennyi új ember..."

Vuk maga persze nem új ember. Egy erénye van csak: keresi lázas türelmetlenséggel az új embert, de igen sok a hibája: az ivás, a punalua-találkák, a féltékenység, az öngyötres, önkínzás,

sőt a kétszínűség is. A világ még régi, régi ő maga is, de találkozik már emberekkel, akikben felcsillan egy-egy vonása az újnak. Találkozik az örökké „baksus” — innen a csúfneve is — Baks-szal. Benne találja meg leginkább azt az új típusú hőst, akire neki szüksége van, de ez annyira nem illik bele sem az újságban megjelenő riportokba, sem Vuk elképzelésébe, hogy első pillanatban nem tud mit csinálni vele. Nagyszerű munkás, önfeláldozó, kitartó, de iszik is, kegyetlen is, nemcsak önmagával szemben, de másokat is úgy kényszerít a munkára, mint ahogy önmagát beleveti. Baks kanyargós útja (igazságtalanok iránta, elüldözök munkahelyéről, mert a többi munkás ellenségének tartja) a társadalmi fejlődés tudatosodási szakaszának az útja is. Nem véletlenül esik egybe Vuk megbékélése a világgal Baks ünneplésével. Az élet, a társadalom, az emberek megindultak a maguk törvényei szerint a fejlődés új szakaszába. Egyik részük kispolgárrá válik: volt harcosok is, rohammunkások is. Davičo a rohammunkás két típusát is megrajzolja regényében. Az egyikhez Vuk Rsavac és Baks tartoznak, a másikhoz pedig a kispolgárok, akik fiaikat arra tanítják, hogy a rohammunkás fiának 200 gramm cukorral több jár, mint a többi halandónak, aki diófabútort vesz, de nem használja, nehogy elkopjon. Igaz ugyan, hogy Baks sem mentes ezektől a vágyaktól, de benne több az új erény, mint a régi hiba. Gyökereit pedig ennek az egész kérdéskörnek talán legjobban itt fedi fel Davičo:

„Az evőeszköz már az asztalon van, de a hús még nincs. Azaz van, de nem látható, mert nem akkora, mint ahogy egyesek hitték, hogy rögtön lesz!"

Végül is Vuk kiállja a szerelem és vele együtt az élet próbáját. Egyik sem olyan volt, ahogy Vuk az idealizmus szemüvegén át látni vélte. Az életben, az emberekben több volt a múlt bűne, mint az új erény, a szerelem, pedig nemcsak boldogságot és beteljesülést hozott, hanem szenvedést, gyötrelmet is. Kosta emléke persze nem halt meg, csak hogy igazán hű maradjon hozzá, meg kellett változnia magának is. Kosta eszménye igényné nőtt: az új élet igényévé, amelybe Vuk és Gaga megszöknek, egy kicsit a valóság elől is.

Davičo munka közben a korszerű regény-technika sok fogását alkalmazta és használta. A „mélypszichológia” ered-

ményeit éppen úgy felhasználja, mint Gide regénykompozícióját, amelyet a Hamispénzverőkben láttunk. Vuk és Gaga tudatának felbontásával, részletezésével érdekes művészi hatásokat ér el (Gaga Vuk, Vuk pedig Gaga gondolatait mondja, annak nevében beszél), merészen alkalmaz belső monológusokat, gondolatáramlásokat, asszociációs képzeteket. Legérdekesebb azonban, amikor az új emberről beszél. A regény cselekményében fontos helyet foglal el Vuk munkája egy filmforgatókönyvön, amely Baksról szól. Míg a scenárió-írás problémáit fejtegeti, s a hős tulajdonságaival bibelődik, megrajzolja Vuk és Baks jellemrajzát is, sőt egy sor égető irodalomelméleti kérdést is felvet. A regény e része valóban élet és irodalom is egyszerre. Davičo rejtett célzata szerint a scenárió, amit hőse ír, tulajdonképpen az élet filmkönyve, Vuk Vasić históriája pedig csak kerete ennek az igazi regénynek, amely szétdobálva a könyv oldalain, beleépítve az egyes hősök jellemrajzába, beleszöve cselekedeteinek fonalába egy új típusú emberrel szóló regénynek a regénye, éles fényt vetve egyben a Radni naslov beszkraja keletkezésére és indítékaira is. Tehát voltaképpen két regény van előttünk, jöllehet az egyik látszatra csak forgatókönyv. Annál bátrabban megkockáztathatjuk ezt az állítást, mert Davičo alkotásának erősen egyéni, intím jellege is van, sőt bizonyos önéletrajzszerű jegyek sem kizártak itt. Mindenesetre korábbi műveire való utalásaival Davičo ennek a látszatát szándékozik sugalmazni.

Davičo regényének bonyolult lelki fakturája, az ábrázolás lelki emeletei

a legtöbb helyen (habár nem mindeütt) nehéz, de fölöttébb érdekes és izgalmas olvasmánnyá teszik Vuk Vasić és Baks egymás mellett haladó, majd egymásbafonódó történetét. E regény első kritikussai teljesen alaptalanul a szocialista realizmus, a sematizmus vádját lobogtatták meg cikkeikben. Mi sem áll távolabb Davičo regényétől, mint éppen ez. Ha témájában találhatni is valamit, ami a szocialista realista regényekre emlékeztet, ezt elsősorban a hősök életútjában, a pozitív, az életet megváltoztatni akaró emberek jelenlétével kell magyaráznunk, de a regény egésze és a hősök sokarcúsága, a kérdések felvetésének sokoldalúsága, ábrázolásbeli változatossága mai életünk kérdéseinek merész ábrázolása.

Davičo problémája ugyanis etikai, sőt filozófiai. Kontemplációi, amelyek Vuk Vasić felfokozott érzései, érzékenysége köré fonódnak, felölelik időszerű kérdéseinek legjavát, a regény egyes fejezetei pedig (beszélgetés az olasz lánnyal, az ütközet leírása, néhány nagy-szerűen megoldott belső monológ) a mai jugoszláv próza gyöngyszemei.

Az író indulatainak teljében írta művet, a gondolatok, az érzések forrnak benne, a mondatok az élőbeszéd rugalmasságával, színességével, sőt retorikájával is hétköznapiaink levegőjét lehelik. Ha itt-ott aránytalanságot fedezünk is fel a regényben, az semmivel sem csökkenti az író erkölcsi bátorságát, merészségét. Davičo a soha nem nyugvó, a mindig kereső írók közé tartozik. E műve is ennek a szenvedélynek bemutatott áldozat.

Tisztátalan emberi lelkek

Bori Imre

RADOMIR KONSTANTINOVIC: ČISTI I PRLJAVI, NOLIT KONYVKIADO, BEOGRAD, 1958

Radomir Konstantinović harmadik regényében is a már régebbi alkotásai-ból ismert tájakon bolyongunk, akkor

megismert emberekkel barátkozunk, egy meglett és most kiaknázott írói módszerrel viaskodunk. Mert nem könnyű olvasmányt kínál fel az író legújabb alkotásában, mint ahogy nem volt könnyű és pusztán szórakoztató regény régebben megjelent két könyve sem.